

Arhe XII, 24/2015

UDK 341.231 Novosadska gimnazija

1 : 371.214 (497.1)“1918/1941“

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

ŽELJKO KALUĐEROVIĆ¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

ANALIZA ZASTUPLJENOSTI FILOZOFSKIH PREDMETA I TEMA U „IZVEŠTAJIMA” NOVOSADSKJE GIMNAZIJE PERIOD OD 1918-1941. GODINE²

Sažetak: Analizu zastupljenosti filozofskih predmeta i tema u „Izveštajima” Novosadske gimnazije autor je započeo od „Izveštaja” za školsku 1918/19. godinu, dok je poslednje ispitivano bilo „Uputstvo učenicima Muške realne gimnazije Kralja Aleksandra I u Novom Sadu za školsku godinu 1940-41”. Autor je utvrdio da se ovo 23 godine dugo razdoblje može segmentirati na dva međusobno vremenski nepovezana perioda. Prvi period sastoji se od dve celine (prva, od školske 1918/19. do 1924/25. godine i druga, od školske 1930/31. do 1932/33. godine). U ovim školskim godinama Filozofija i/ili Filozofska propedeutika (Logika i Psihologija) bila je najviše zastupljena u nastavi u Gimnaziji (predavana je u dva završna razreda (VII i VIII), sa nedeljnim fondom od 4 časa). Drugi period takođe je temporalno fragmentiran (od školske 1925/26. do 1929/30. godine i od školske 1933/34. do 1940/41. godine). Položaj Filozofije i/ili Filozofske propedeutike (Logika i Psihologija, odnosno Osnovi psihologije) bio je u ovom periodu nezavidniji nego u prethodnom, sa fondom od samo 2 časa nedeljno u VIII razredu Gimnazije. Filozofske teme i literatura bili su zastupljeni u Gimnaziji i kroz kurikulume klasičnih jezika. Iz Latinskog jezika proučavana su i prevedena dela velikog oratora i rimskog eklektičara Cicerona (*De imp. Gn. Pomp., In Catilinam Oratio, Pro Archia poeta oratio, De senectute, Laelius*

1 E-mail adresa autora: zeljko.kaludjerovic@gmail.com

2 Tekst predstavlja rezultat istraživanja na projektu „Tradicija nastave filozofije u srpskim gimnazijama Vojvodine u međuratnom periodu“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (ev. br. 179007).

de amicitia, De amic.), radovi slavnog poznog rimskog stoičara Seneke (*De divitibus*), te prevedene neimenovane Sokratove izreke. Kada je reč o Grčkom jeziku, čitali su se i tumačili radovi Homera (*Ilijada, Odiseja*), Herodota (*Istorija*), Ksenofonta (*Uspomene o Sokratu, Kiropedija*), Sofokla (*Antigona*) i delovi Platonove *Odbrane Sokratove*. Tokom više od dve decenije istraživanog rada Novosadske gimnazije desile su se mnoge značajne stvari, ali organizacija i izvedba nastave iz jedinog filozofskog predmeta nije automatski i dosledno pratila sve ove mene. Štaviše, nastava iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u Novosadskoj gimnaziji imala je osobeni ritam evolucije, a njeno oblikovanje, mimo svih kvalitativnih i kvantitativnih promena, nije se podudaralo odnosno retko je koincidiralo sa nagoveštenim i primenjenim rešenjima i odlukama.

Ključne reči: Novosadska gimnazija, „Izveštaji”, analiza, zastupljenost, filozofski predmeti, filozofske teme

Osnovni *paideutički* zadaci Novosadske gimnazije (opšte obrazovanje, vaspitavanje u narodnom duhu i negovanje narodnog jezika uz izučavanje istorije nacionalne književnosti) morali su, u periodu od njenog osnivanja pa do kraja Prvog svetskog rata, biti manje ili više usaglašavani sa pedagoškim zahtevima za državne gimnazije i prilagođavani potrebama tadašnjeg života.³ Srednjoškolska pedagogija Ugarske bila je fundirana u shvatanjima mađarskog herbartovca Karmana (*M. Kármán*), čije učenje je bilo prihvaćeno kao oficijelna teorija. Ostvarivanje opšteg cilja vaspitanja i obrazovanja herbartovske pedagogije, postizanje moralne snage karaktera prema načelima kantovske etike, Karman je pokušao da postavi na nacionalno-istorijskim temeljima. Prema takvom shvatanju, pripadnik nekog naroda ili nacije mogao je postati samo onaj ko je prihvatao zajedničke ciljeve vaspitanja i obrazovanja proistekle iz opštekulturnog razvoja čovečanstva.⁴

Klasično humanističko obrazovanje gimnazija u Ugarskoj pružalo je u određenoj meri mogućnost za ostvarivanje navedenih pedagoških ciljeva. Nastavom je trebalo postići obrazovanje duha odnosno razvijanje intelektualnih potencijala i izgrađivanje moralnih osobina, kojima bi se ostvarivale moralne snage ličnosti. Sadržina kojima bi se ovo moglo postići bili bi latin-

3 To, ipak, ne znači da je Novosadska gimnazija bila identična sa gimnazijama u Austriji, Mađarskoj ili negde drugde. Bez obzira na to što je Gimnazija morala svoju nastavu usaglasiti sa nastavom u ostalim gimnazijama u tadašnjoj državi, prema sačuvanim dokumentima uglavnom je ostajalo dovoljno manevarskog prostora za autonomno uređenje vlastitog programa, i za ispunjenje želje osnivača gimnazijskog fonda da ova gimnazija posluži srpskom narodu i njegovoj prosveti i književnosti.

4 S. Komlósi (szerkesztette), *Neveléstörténet*, Tankönyvkiadó 1977, p. 172-174.

ski i grčki jezik, maternji tj. mađarski jezik, francuski jezik, narodna istorija i književnost, matematika, prirodne nauke i filozofija.⁵

Opšti cilj vaspitanja i obrazovanja u Novosadskoj gimnaziji bio je, u vremenu do 1918. godine, uslovljen socijalno-političkim položajem srpskog naroda u Austrougarskoj monarhiji, u smislu da je *paideia* smatrana sredstvom za očuvanje nacionalnog identiteta i jezika, nekom vrstom brane protiv suptilne ili grube asimilacije. Imajući u vidu činjenicu da je vaspitanje i obrazovanje bilo pod okriljem Srpske pravoslavne crkve, generalni stav je bio da će jedino vaspitanjem u duhu pomenute denominacije moći da se realizuje nacionalni integritet i moralni prosperitet.

Oslobođenjem Vojvodine, i njenim ulaskom u zajedničku državu južno-slovenskih naroda krajem 1918. godine, počeo je novi period u životu i radu Novosadske gimnazije. Dve školske godine (1918/19. i 1919/20.) gimnazijske delatnosti u novim povesnim okolnostima, odvijale su se, barem na prvi pogled, bez značajnijih izmena i novina. Gimnazija je i dalje nosila naziv „Srpska pravoslavna velika gimnazija”, samo što je umesto „u Ujvideku”, kako je stajalo tokom četiri ratne godine, pisalo „u Novom Sadu”, i bila je pod rukovodstvom Patronata.⁶

Novosadska gimnazija bila je srednja škola klasično-humanističkog smera, pa su sledstveno tome veoma važno mesto u njenim planovima i programima imali jezički predmeti (klasični jezici, srpski jezik, srpskohrvatski jezik, srpsko-hrvatsko-slovenački jezik, nemački jezik, mađarski jezik, francuski jezik). U radu na prethodnom projektu⁷ rečeno je da je gradivo s filozofskim predznakom bilo prisutno, osim u planovima i programima filozofskih predmeta, i u okviru planova drugih predmeta,⁸ naročito Latinskog i Grčkog jezika. Potvrdu ovakve konstatacije najbolje je ilustrovati analizom dostupne građe i „Izveštaja” Novosadske gimnazije.

Veliki orator i slavni rimski eklektičar Ciceron proučavan je i u prvoj školskoj godini (1918/19.) u novoj državi južnih Slovena. Jedino što se pro-

5 B., *Ujedinjena srednja škola, Branik*, Novi Sad 18. febr./1. mart, 1892, br. 20.

6 Vasa Stajić smatra da je Gimnazija, poslednjih desetak godina koje su prethodile Velikom ratu, dostigla svoj vrhunac odnosno „*najviši stepen u svojoj stogodišnjoj stalnoj evoluciji*”, dok su dve posleratne godine, zbog radikalno izmenjenih okolnosti koje su i inicirale njeno osnivanje, bile, po njemu, godine „*lagane agonije*”. V. Stajić, *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949, str. 404, 405.

7 Videti Ž. Kaluđerović, „Autonomnost Novosadske gimnazije u kreiranju nastave filozofije u XIX i početkom XX veka”, u: *ARHE*, Edicija filozofske literature, *PROPAIDEIA, TRADICIJA NASTAVE FILOZOFIJE I*, Novi Sad 2008, str. 53-63.

8 U „Izveštaju” za školsku 1915/16. godinu, na primer, u okviru gradiva za šesti razred iz Srpskog jezika, predavani su osnovni pojmovi estetike (isti tekst ponavlja se i u programu za školske 1916/17., 1918/19., a verovatno i 1919/20. godinu).

menilo u odnosu na prethodne godine⁹ je sažimanje gradiva koje je učenicima bilo dostupno, naime u ovoj godini samo jedna njegova beseda bila je u školskom planu „Srpske pravoslavne velike gimnazije u Novom Sadu”:¹⁰ 1. *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc). U poslednjoj školskoj godini (1919/20.) pre podržavljenja Gimnazije, nastavno gradivo je ostalo identično kao u prethodnoj godini, osim što je dodata sledeća beleška: „Promena od god. 1918-19 samo je u tome, što se latinski učilo već u I. razredu i to ono, što prošle godine u II. razredu”.¹¹

Kada je obim nastave i njena raspoređenost po razredima iz Latinskog jezika u Novosadskoj gimnaziji u pitanju, situacija je sledeća. Školske 1918/19. godine predavanja iz Latinskog jezika nije bilo u prvom razredu Gimnazije, dok je u ostalih sedam razreda nastava bila ujednačena sa po četiri časa nedeljno u svakom razredu, odnosno 28 časova ukupno. U toku školske 1919/20. godine, sudeći po „Izveštaju”, ovaj jezik predavan je ponovo u svim razredima Gimnazije, najverovatnije po četiri časa tj. sve zajedno 32 časa nedeljno.

Za školske 1918/19. i 1919/20. godinu, na žalost, nema podataka o korišćenim udžbenicima iz Latinskog jezika.

Prve školske godine posle Prvog svetskog rata (1918/19.), nastava iz Grčkog jezika u petom razredu Gimnazije redukovana je na dva momenta iz I i V knjige Homerove *Odiseje*, dok su u šestom razredu rađeni odlomci iz još tri knjige istog epa (VI, XI i XVI).¹² Osim delova *Odiseje* u šestom

9 U „Izveštaju” za školsku 1914/15. i 1915/16. godinu navodi se, tako, da su učenici u VII razredu Gimnazije iz Latinskog jezika, između ostalog, izučavali Ciceronove govore: *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc), *In Cat. or.* (I 1-13 cc) i *IV* (1-11 cc), dok u „Izveštaju” za prvopomenutu školsku godinu (1914/15.) piše da je obrađivan i Ciceronov život i njegova književna dela, bez detalja o kojim delima je reč. Prema „Izveštaju” za školsku 1916/17. godinu materijal od Cicerona koji je izučavan u Gimnaziji je izmenjen, pa se precizira da je od njegovih beseda rađeno: 1. *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc), 2. *In Verr. or.* IV (1-8, 12-15, 27-35, 48-60, 67cc). Sličan program predavanja Ciceronovih beseda zadržan je i u poslednjoj ratnoj godini, školskoj 1917/18.: 1. *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc), 2. *In Verr. or.* IV (1-8, 12-15, 27-35, 43-67 cc). Među delima koje je nastavnički kolegijum odredio u ovoj školskoj godini, kao minimalno nastavno gradivo iz Latinskog jezika na prijemnim ispitima razlike za prelaz u više razrede Gimnazije (V-VIII razred), pominje se i Ciceronov govor *De imp. Gn. Pomp.* (1-24 cc).

10 Novosadska gimnazija je tokom nešto više od dve decenije u međuratnom periodu više puta menjala ime: „Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu”, „Državna muška gimnazija u Novom Sadu”, „Muška gimnazija u Novom Sadu”, „Muška realna gimnazija u Novom Sadu” i „Muška realna gimnazija Kralja Aleksandra I u Novom Sadu”.

11 „Izveštaj o srpskoj pravosl. velikoj gimnaziji u Novom Sadu za školsku godinu 1919-1920”, Štamparija „Daničić” deon. društvo u Novom Sadu, Novi Sad 1920, str. 4.

12 Nastava je „redukovana” pošto su u razdoblju od školske 1914/15. do 1917/18. godine učenici Gimnazije iz *Odiseje* proučavali radnju i kompoziciju ovog slavnog epa i sledeće knji-

razredu su ponovo izlagani pasusi iz Herodotove *Istorije*, ovaj put u nešto drugačijoj verziji nego u prethodne četiri školske godine.¹³ Po prvi put su razmatrana poglavlja „O veri i običajima Persijanaca” (I 131-138), „Običaji Egipćana” (II 35-36, 77-78, 85-88) i „Kraljevi kao graditelji piramida” (II 124, 125, 127, 129, 134, 136). U sedmom razredu iz *Ilijade* je takođe smanjen i izmenjen obim gradiva, te je usredsređenost predavača bila na I, III i XVIII knjizi.¹⁴ Što se tiče Ksenofontovih *Uspomena o Sokratu* i *Kiropedije*, iz prvog spisa učenicima Gimnazije predstavljeni su delovi I i II knjige a iz drugog spisa deo I knjige.¹⁵ U osmom razredu i dalje je predavana Sofoklova *Antigona*,¹⁶ ali i Platonova *Apologija* („Sokratova odbrana pred sudom”, cc. 1-10, 29-33).¹⁷

Kao što je već navedeno, promena „Nastavnog gradiva” nije bilo u školskoj 1919/20. godini (osim detalja vezanih za nastavu Latinskog jezika) u odnosu na prethodnu školsku godinu, pa je obrađivano gradivo i iz Grčkog jezika vrlo verovatno ostalo identično.

Ukupan broj časova nastave iz Grčkog jezika u Gimnaziji je školske 1918/19. godine iznosio 12 nedeljno, po tri časa u V, VI, VII i VIII razredu.

ge: I, V, VI, IX, XI, XVI, XIX i XXIII.

13 U periodu četiri ratne školske godine obrađivan je značaj i ocena *Istorije* ali i pojedini aspekti samog dela, npr. relacija Kreza i Solona (I knjiga), Aristagora u Sparti i Atini (V knjiga), bitka na Maratonskom polju (VI knjiga) i bitka kod Termopila (VII knjiga).

14 Učenici Gimnazije su tokom ratnih godina izučavali tzv. Homerovo pitanje, kao i njegov život, i analizirali sadržaj i kompoziciju *Ilijade*, sa osvrtnom na I, III, VI, XI, XVI, XVIII, XXII i XXIV knjigu.

15 Prethodnih ratnih školskih godina od Ksenofonta su rađene *Uspomene o Sokratu*, *Anabasa*, *Kiropedija* i *Ekonom*. Iz *Uspomena o Sokratu* naglasak je bio na I („O umerenosti” (I 5), II, III i IV knjizi, iz *Anabasa* je apostrofirani deo iz III knjige, iz *Kiropedije* je razmatrano „Vaspitanje Kirovo” (I 2), dok je iz *Ekonom*a govoreno „O čestitoj ženi i mužu” (7, 11. cc.) i „O njivi i sejanju” (26-17. cc.).

16 Minimalno gradivo za lekturu iz Grčkog jezika za učenike od V-VIII razreda Gimnazije školske 1917/18. godine, činili su, između ostalog, i precizirani delovi *Antigone* (prol. 1-99, epeis. I. 162-222, epeis. II. 441-525, ep. III. 626-725, exod. 1261-1353).

17 *Odbrana Sokratova* (pars I (1-24 cc)) bila je zastupljena u osmom razredu Novosadske gimnazije i ranije, na primer školske 1914/15. godine, ali i deo indikativnog naslova „Platon i filozofija” (Pri kraju „Specijalne nastavne osnove” za sedmi razred iste školske godine stoji deo koji je naslovljen kao „Sokratova nauka”, koji na žalost nema dodatnih pojašnjenja, pa se može samo nagađati šta su profesori Novosadske gimnazije predavali svojim učenicima u ovom segmentu nastave iz Grčkog jezika). U poslednjem razredu Gimnazije školske 1916/17. godine učenicima je, takođe, predavan prvi Platonov tzv. sokratski spis, istina nešto obuhvatnije (pars. I (1-22), pars III (29-33 cc.), kao i *Kriton* (1-5, 9-13 cc.). Naredne školske 1917/18. godine, minimalno gradivo za lekturu iz jezika starih Helena sadržavalo je i delove *Odrane Sokratove* („Stare klevete” (1-10 cc.) i „Zašto Sokrat ne kida sa svojim načinom života” (17-19 cc.).

Ovakav ritam predavanja iz jezika starih Helena, po nedeljnom broju i po rasporedu po razredima, vrlo moguće je zadržan i naredne školske 1919/20. godine.

Za školske 1918/19. i 1919/20. godinu, nema podataka o korišćenim udžbenicima ni iz Grčkog jezika.

Podaci za „Filozofsku propedeutiku” su tokom ovih školskih godina bili prilično šturi. Školske 1918/19. godine, u sedmom razredu je pored naziva predmeta („Filozof. propedeutika”)¹⁸ jednostavno pisalo „Logika”, dok je u osmom razredu stajalo „Psihologija”, što je verovatno bio raspored i za sledeću školsku godinu (1919/20.).¹⁹

Školske 1918/19. i 1919/20. godine broj časova iz Filozofske propedeutike je udvostručen u poređenju sa prethodnim godinama.²⁰ Naime, nastava iz ovog predmeta se odvijala u VII i VIII razredu Gimnazije po dva časa nedeljno, dajući ukupno 4 časa nedeljnih predavanja iz ovog predmeta.

U dvema školskim godinama nakon Prvog svetskog rata (1918/19. i 1919/20.), kao ni u slučaju Latinskog i Grčkog jezika, nema podataka o korišćenim udžbenicima iz Filozofske propedeutike.²¹

18 U ovom „Izveštaju” pojavljuje se nesaglasje u nazivu filozofskog predmeta, koje nije jedino u razmatranom periodu između dva svetska rata, odnosno dilema da li se on zove „Filozofija” ili „Filozofska propedeutika”. Naime, u „Svršenom nastavnom gradivu” i u „Sedmičnom broju nast. časova u šk. god. 1918/19” predmet je imenovan kao „Filozofska propedeutika”, dok u spisku „Profesorske kolegije” piše da je profesor Milan A. Jovanović predavao te godine „Filozofiju”. U podacima za narednu školsku godinu (1919/20.) informacije su nepotpune, pa postoji dilema da li ima slične kontradikcije u nazivu filozofskog predmeta. U „Izveštaju” za ovu godinu napisano je da promene nastavnog gradiva većine predmeta, pa i jedinog filozofskog predmeta, nije bilo u odnosu na prethodnu godinu. Eksplicitno je, pre toga, navedeno da je Petronije Slankamenac predavao „Filozofiju” u VII i VIII razredu. Ostaje dilema da li bi u nedostajućim detaljima o „Svršenom nastavnom gradivu” i u „Sedmičnom broju nast. časova u šk. god. 1919/20”, takođe pisalo „Filozofska propedeutika” ili ne (sledeći analogiju autor je bliži stanovištu da bi se pojavila identična nekompatibilnost naziva).

19 Situacija nije bila mnogo bolja ni u ranijim godinama druge decenije XX veka. Školske 1914/15. godine, na primer, za 10. predmet (Filozofska propedeutika) u osmom razredu Gimnazije, jedino što je navedeno je da će se izučavati osnovi psihologije i logike. Takva skromna informacija stajala je u „Izveštajima” Novosadske gimnazije i naredne dve školske godine (1915/16. i 1916/17.). Školske 1917/18. godine nije bilo nikakvih podataka o tome šta je đacima predavano iz jedinog filozofskog predmeta u osmom razredu Gimnazije.

20 Filozofski predmet predavao se, počevši najmanje od školske 1879/80. godine pa sve do „Izveštaja” iz 1917/18. godine, samo u osmom razredu Gimnazije dva časa nedeljno.

21 Situacija sa upotrebljavanjem udžbenicima iz filozofije je nešto bolja kada se pogledaju „Izveštaji” za ratni period. Od školske 1914/15. godine, u osmom razredu je upotrebljavana *Logika* po Rabijer-Vormsu i *Psihologija* po Rafu. Takav spisak literature stajao je u „Izveštajima” Gimnazije i naredne dve školske godine (1915/16. i 1916/17.), dok je školske 1917/18. godine u upotrebi bila knjiga od G. Kornis, *A pszihologia és logika elemei*.

*

Ukazom Ministarstva prosvete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. avgusta 1920. godine, „Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu” je podržavljena i dobila je naziv „Državna muška gimnazija u Novom Sadu”. U odluci Ministarskog saveta stajalo je „da se u interesu jedinstva nastave u vaspitanju²² i administrativnim poslovima školski i prosvetni zakoni koji danas važe u Srbiji i Crnoj Gori rasprostiru i na narodne, srednje i stručne škole i ostale prosvetne ustanove u Bačkoj, Banatu i Baranji”,²³ drugačije rečeno, škole su morale da imaju državni karakter.

Stajić beleži da je tada, izvršivši svoju istorijsku misiju zbog koje je bila i osnovana, gimnazija Save Vukovića i Pavla Josifa Šafarika prestala da postoji.²⁴ Osim toga, Gimnazija je bitno izmenila svoj karakter postavši realnom gimnazijom umesto dotadašnje klasične gimnazije. Čin podržavljenja Novosadske gimnazije Stajić nije sporio,²⁵ štaviše smatrao ga je prirodnom posledicom istorijskih promena koje su nastupile posle Prvog svetskog rata, ali je prigovarao načinu izvršenja odnosno netaktičnosti Ministarstva prosvete prilikom realizacije samog akta prevođenja Gimnazije u državni status. Organi nove države južnih Slovena nisu o podržavljenju obavestili ni upravu Gimnazije ni njen Patronat, već samo Prosvetni odsek za Banat, Bačku

22 Poseban značaj za postizanje vaspitnih zadataka Gimnazije imale su svetosavske besede, koje su održavane svake godine, naročito u periodu od 1874. do 1914. godine (prva beseda posle Prvog svetskog rata održana je februara 1920. godine). Zahvaljujući besedama učenici su imali, kako beleži Vasa Pušibrk, „moralne koristi, jer ih one podstrekavaju ... na pristojnije ponašanje, na razvijanje finijeg ukusa i uopšte na pribavljanje vrlina, koje se u celom svetu traže od svakog izobraženog i inteligentnog čoveka”. U programu ovih svojevrsnih školskih priredbi učestvovali su profesori (svojim izlaganjima o temama iz oblasti nauka, umetnosti i filozofije) i učenici (školski hor i drugi nastupi pojedinaca). U govorima su navođeni i osnovni zadaci vaspitno-obrazovnog procesa u Gimnaziji, koji su se diferencirali u tri pravca: priprema mladih ljudi za univerzitet, polaganje osnove zdravlja buduće inteligencije i zasnivanje morala obrazovanjem karaktera.

23 F. Nikić, *Nekoliko pitanja iz naše prosvetne i školske politike u Vojvodini*, Novi Sad 1929, str. 3.

24 V. Stajić, *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949, str. 410.

25 S druge strane, Patronat je insistirao na očuvanju autonomije Gimnazije. Zanimljivo je Stajićevo objašnjenje ove „ljubomorne” odbrane samostalnosti Gimnazije od strane Patronata. On navodi dva moguća razloga: „Ili je to činio (Patronat, prim. Ž. K.) zbog toga što nije uviđao da su s ujedinjenjem otpale sve one postavke koje su opravdavale autonomiju da bi njome zaštitili nacionalni i verski karakter gimnazije, ili su to činili s namerom da bi i u novim političkim prilikama očuvali verski karakter njen”. Stajić je bio uveren da je namera Patronata bila da odbrani „veroispovedni” karakter Gimnazije. V. Stajić, *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949, str. 409, 411.

i Baranju, a nisu, po Stajićevom mišljenju, ni odali priznanje Gimnaziji za dotadašnji stogodišnji rad „na podizanju kulture u našem narodu”.

Od 1920. godine, škola je radila na osnovu nastavnog plana i programa kao jedinstvenog pedagoškog dokumenta za obrazovno-vaspitne institucije gimnazijskog tipa, koji je donosilo Ministarstvo prosvete tadašnje države.²⁶ Gimnazija je i posle Prvog svetskog rata zadržala profil koji je uobličen u XIX veku sa dominantnim humanističkim nastavnim predmetima. Po autorima knjige *Novosadska gimnazija*, izmena zvaničnog naziva škole 1930. godine, kada je Gimnazija postala realna gimnazija tj. „Muška realna gimnazija u Novom Sadu”, nije suštastveno ništa promenilo u relaciji između humanističkih i egzaktnih predmeta, „jer je humaniora i dalje zadržala superioran položaj”.²⁷

Dominacija *humaniore* u nastavnim planovima i programima Novosadske gimnazije ne znači da, naročito sa podržavljenjem škole, nije bilo pokušaja narušavanja ove stoletne tendencije. Najbolja ilustracija ove tvrdnje su nastale krupne promene u planu i programu u pogledu nastave klasičnih jezika. Nastava iz Latinskog jezika je, uz retke izuzetke, ograničena na poslednja četiri razreda gimnazije a nastava iz Grčkog jezika je, osim tokom dve školske godine, bila potpuno ukinuta. U takvim okolnostima dela značajnih antičkih pisaca nisu mogla da se izučavaju u celosti niti u značajnijem obimu, kao što je ranije bio slučaj, nego samo u odlomcima pojedinih antologija ili odgovarajućim izborima.

Krajem dvadesetih godina učinjen je pokušaj da se obnovi tradicija. Tačnije, školske 1928/29. godine počela je nastava u prvom razredu klasičnog odeljenja, što je trebalo da bude „početak stvaranja jedne paralelne humanističke gimnazije”. To je predstavljalo svojevrсну pobjedu pristalica klasičnog obrazovanja, koja je proslavljena svečanošću u januaru 1929. godine.²⁸ Profesor Aleksandar Zamurović je u svom govoru podsetio na ranije predavače u Gimnaziji koji su širili klasični i humanistički duh, ali i na njene učenike koji su pronosili slavu škole na poznatim univerzitetima toga doba. Iako je Za-

26 Do tada je, uz manje korekcije, važio nastavni plan i program koji je donet školske 1899/1900. godine.

27 Grupa autora, *Novosadska gimnazija 1810-1985 nastanak i razvoj*, „Budućnost”, Novi Sad 1986, str. 164. Gimnazija je već polovinom dvadesetih godina prošlog veka, pored nastave, svestrano razgranala i druge raznovrsne delatnosti u kojima su profesori humanističkih predmeta bili veoma angažovani. Njihova namera bila je da se vannastavnim delatnostima prošire duhovni horizonti tadašnjih učenika Novosadske gimnazije.

28 Tokom 1929. godine doneta su četiri sistemski zakona iz oblasti prosvete i obrazovanja: „Zakon o srednjim školama”, „Zakon o učiteljskim školama”, „Zakon o udžbenicima narodne, građanske, učiteljske i srednje škole” i „Zakon o narodnim školama”.

murović izjavio da veruje da će obnovljena gimnazija biti dostojna one stare i da će zablistati istim sjajem, to se, ipak, nije dogodilo. Tri godine kasnije tj. školske 1932/33. godine, klasično odeljenje prvog razreda Gimnazije nije obnovljeno. U sačuvanoj gimnazijskoj dokumentaciji nema podataka koji bi ukazali na razloge neuspelog pokušaja revitalizovanja stare gimnazije.

Namera da se ponovo oživi srpska pravoslavna velika gimnazija sa svojom starom autonomijom, pod rukovodstvom nekadašnjeg Patronata,²⁹ sprovedena je u delo u poslednjoj godini četvrte decenije XX veka. Na osnovu rešenja tadašnjeg ministra prosvete Antona Korošeca, septembra 1939. godine obnovljena je stara srpska pravoslavna gimnazija novosadska, koja je trebala da bude gimnazija klasičnog tipa. Korošecu je, po Stajiću, bilo jasno da revitalizovana gimnazija u novoj državi ne može imati onu ulogu i značaj koji je imala u Austrougarskoj monarhiji, već da će imati gotovo isključivo „verispovedni, pravoslavni karakter”.³⁰ Gimnazija je počela sa radom školske 1939/40. godine. Iste godine otvoren je samo prvi razred a iduće školske godine (1940/41.) i drugi razred. Zbog početka Drugog svetskog rata proces nije dovršen i Novosadska gimnazija se nije u potpunosti vratila svojim klasičnim korenima.

Prvi „Izveštaj”, posle onog za školsku 1919/20. godinu, koji je bio dostupan autoru ovog rada, jeste „Izveštaj” „Državne muške gimnazije u Novom Sadu” za školsku 1924/25. godinu, ali na žalost u njemu, kao ni u „Izveštajima” za godine do poslednje razmatrane školske 1939/40. odnosno 1940/41., nije bilo nikakvih informacija o obrađivanom gradivu iz Latinskog jezika.

Detaljnou analizom dokumentacije pronađene su informacije za samo dve školske godine (1934/35. i 1935/36.), u kojima se navode „Pismene radnje” iz Latinskog jezika u Gimnaziji. Jedan od pismenih zadataka učenika šestog razreda Gimnazije, školske 1934/35. godine, bio je prevod sa latinskog jezika neimenovanih Sokratovih izreka. U osmom razredu iste školske godine bilo je i nekoliko tema vezanih za Cicerona i Seneku (Ciceronis Oration, in *Cat. I 11, 1-10*, Cic: *Pro Archia* 10, Cic: *De senect.* 20; Seneca: *De divitibus*). Naredne školske 1935/36. godine, pismeni zadaci iz Latinskog

²⁹ Patronat je egzistirao u institucionalnom obliku izvan Gimnazije sve do početka Drugog svetskog rata, i povremeno uticao, pre svega, na versko vaspitanje učenika, iako je formalno bio bez pravnih i pedagoških ingerencija nakon podržavljenja Gimnazije.

³⁰ V. Stajić, *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949, str. 412. Razlog zbog koga je „klerikal” Korošec želeo da se obnovi stara srpska pravoslavna gimnazija, ležao je, po mišljenju Stajića, u činjenici što je u to vreme postojalo nekoliko nepodržavljenih katoličkih škola, pa bi se njihov položaj učvrstio kada bi i pravoslavci imali „svojih veroispovednih škola”. V. Stajić, *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949, str. 413.

jezika koji imaju filozofske teme ili autore bili su zastupljeni samo u osmom razredu. U stvari, reč je o jednom autoru, Ciceronu, i njegovim delima: *In Catilinam Oratio* c. 4, *Pro Archia poeta oratio* c. 7, *Laelius de amicitia* c. 9, *De senectute* c. 32, kao i prevodima sa latinskog na srpski jezik: Cic. *Pro Arch.* 8 (Slava Arnejeva) i Cic. *De amic.* 6 (O vredn. prijat.).³¹

U „Izveštajima” nakon podržavljenja Gimnazije otežano je precizno utvrđivanje obima i rasporeda nastave iz relevantnih predmeta, sledstveno tome i iz Latinskog jezika. Dva su razloga za to. Najpre, autor ovog rada, kao što je navedeno, nije mogao pronaći „Izveštaje” Novosadske gimnazije za školsku 1920/21., 1921/22., 1922/23. i 1923/24. godinu. I drugo, u nekim „Izveštajima” jednostavno nije bilo rasporeda časova pa nije bilo moguće utvrditi njihov broj za pojedine predmete, s obzirom na to da se beležio jedino ukupni nedeljni fond određenog profesora, koji je retko predavao samo jedan predmet.

Materijal koji se nalazi u „Izveštaju” za školsku 1924/25. godinu, daje mogućnost da se utvrdi da se Latinski jezik predavao u manjem broju razreda nego što je bilo zabeleženo u prethodno dostupnom „Izveštaju” za školsku 1919/20. godinu. Jezik starih Latina nije predavan u prva tri razreda Gimnazije tj. predavan je u IV (četiri časa nedeljno), V (četiri časa nedeljno), VI (četiri časa nedeljno), VII (tri časa nedeljno) i VIII (tri časa nedeljno) razredu. Za dva odeljenja Va i VIIb nema nikakvih dopunskih informacija, osim da su imali predavanja iz Latinskog jezika. Ako se zaključuje po analogiji, onda je broj časova u petom razredu bio četiri časa nedeljno a u sedmom razredu tri časa nedeljno predavanja iz ovog predmeta. Naime, tačno toliko časova je bilo u paralelnim odeljenjima u Gimnaziji Vb i VIIa. Ukupan fond iz Latinskog jezika je pomenute školske godine bio 18 časova nedeljno.

Školske 1925/26. godine nastava iz Latinskog jezika održavala se u poslednja četiri razreda Gimnazije. Profesor Petar Letić je jedini koji je predavao samo ovaj predmet u V, VI, VII i VIII razredu sa ukupnim fondom od 17 časova nedeljno, bez preciziranja koliko časova je bilo u svakom od razreda.

U istim završnim razredima „Muške gimnazije u Novom Sadu” Latinski jezik je predavan i naredne školske 1926/27. godine. Na osnovu „Pregleda

31 O pismenim radovima iz drugih jezika koji su predavani u Gimnaziji, a koji potvrđuju njenu snažnu humanističku orijentaciju, pa i prožetost tema zavidnom filozofskom notom, detaljnije videti u drugom autorovom radu. Ž. Kaluđerović, „Autonomnost Novosadske gimnazije u kreiranju nastave filozofije u periodu od 1914. do 1941. godine”, u: *ARHE*, Edicija filozofske literature, *PROPAIDEIA*, TRADICIJA NASTAVE FILOZOFIJE VII, Novi Sad 2013, str. 49-50.

časova obligatnih predmeta”, uočava se da je ukupan broj nedeljnih časova smanjen na 14, po četiri u V i VI razredu i po tri u VII i VIII razredu.

Slično stoje stvari i u rasporedu za narednu školsku 1927/28. godinu. Jedina razlika je što je broj časova nastave iz ovog klasičnog jezika u V razredu povećan na pet, dok je u VI, VII i VIII razredu ostao isti kao i prethodne godine. Ukupan nedeljni broj časova povećan je, dakle, ove školske godine na 15.

U školskoj godini (1928/29.) obnavljanja klasičnih odeljenja u Gimnaziji, predavanja iz Latinskog jezika uvedena su, osim u V, VI, VII i VIII razredu, i u I razredu. Nedeljni fond časova porastao je na 20, po pet u I i V razredu, četiri u VI razredu i po tri u VII i VIII razredu.

Druge školske godine (1929/30.) restauracije klasične gimnazije, Latinski jezik je uveden i u II razredu, pa se predavao u I, II, V, VI, VII i VIII razredu. Broj nedeljnih časova je varirao od po pet u I, II i V razredu, preko četiri u VI razredu, do po tri u VII i VIII razredu. Zajedno, to je činilo ukupno 25 časova nedeljnih predavanja iz ovog predmeta u Gimnaziji.

Sledeće školske godine (1930/31.) broj nedeljnih časova nastave iz Latinskog jezika u „Muškoj realnoj gimnaziji u Novom Sadu” porastao je na 28. Jedino u IV razredu nije bilo predavanja iz Latinskog jezika, dok je u I i II klasičnom razredu bilo po pet časova, u III, V i VI razredu po četiri časa, a u VII i VIII razredu po tri časa nedeljnog rada profesora sa učenicima.

Kulminacija broja časova i zastupljenosti predavanja iz Latinskog jezika nakon podržavljenja, desila se u poslednjoj školskoj godini (1931/32.) vraćanja klasičnih odeljenja u „Mušku realnu gimnaziju Kralja Aleksandra I u Novom Sadu”. Latinski se predavao u svim razredima sa ukupnim fondom od 32 časa nedeljno. U I i II razredu održavano je po pet časova nastave, u III, IV, V i VI razredu po četiri časa a u VII i VIII razredu po tri časa nastave nedeljno iz Latinskog jezika.

Narednih školskih godina (1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. i 1939/40.), broj časova predavanja iz Latinskog jezika u Gimnaziji vratio se na najniži nivo iz školske 1926/27. godine, na ukupno 14 časova nedeljno i nije se menjao. Identičan će biti i raspored nastave iz ovog predmeta, po četiri časa nedeljno u V i VI razredu i po tri časa nedeljno u VII i VIII razredu.

Na osnovu „Spiska udžbenika koji će se upotrebljavati u školskoj 1940-41 godini”, može se samo zaključiti da je te školske godine držana nastava iz Latinskog jezika u V, VI, VII i VIII razredu Gimnazije. Moguće je da je raspored časova po razredima kao i ukupan broj časova iz Latinskog jezika, ove školske godine bio identičan kao prethodnih osam školskih godina.

Od školske 1926/27. godine u „Izveštajima” Novosadske gimnazije počinju da se evidentiraju knjige koje su kupljene ili dobijene na poklon, a od školske 1929/30. godine da se nabrajaju udžbenici koji su upotrebljavani u pojedinim razredima iz odgovarajućih predmeta. Izbor knjiga, interesantnih za ovo istraživanje, koje su korišćene u nastavi iz Latinskog jezika u Gimnaziji (od VI do VIII razreda), počevši od školske 1929/30. godine, jeste sledeći: V. Perinović, *Izbor iz rim. klasika* (I i II deo, 2. izdanje); B. Magarašević, *Liber Latinus I-IV*.

Tokom dve školske godine (1930/31. i 1931/32.) zastupljenosti nastave iz Grčkog jezika nakon podržavljenja, u „Izveštajima” Novosadske gimnazije ne nalaze se nikakve informacije o gradivu koje je predavano.

Prve od dve pomenute školske godine (1930/31.) nastava iz Grčkog jezika u Novosadskoj gimnaziji držala se jedino u III razredu klasičnog odeljenja i to ukupno 4 časa nedeljno.

Naredne školske godine (1931/32.) profesori su Grčki jezik predavali u III i IV razredu klasičnih odeljenja po četiri časa nedeljno, što je predstavljalo sve zajedno 8 časova nedeljne nastave iz ređe zastupljenog klasičnog jezika u nastavi u Gimnaziji.

Spisak udžbenika koji su upotrebljavani u obe školske godine (1930/31. i 1931/32.) u nastavi iz Grčkog jezika pokazuje da je reč o dva dela, verovatno, elementarnog nivoa upućenosti u ovaj klasični jezik: K. Schenkl, dr Mujić, *Grčka početnica*, i dr. Aug. Musić, *Gramatika grčkog jezika*.

Identična situacija je uočena kada je nastava iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u pitanju. Ni jedan jedini podatak o obrađivanim temama nije pronađen u istraživanim gimnazijskim „Izveštajima”.³²

Na osnovu liste korišćenih udžbenika, može se, ipak, pretpostaviti da je školske 1929/30. godine đacima Gimnazije predavana Psihologija i Logika pod okriljem „Filozofske propedeutike”. Pretpostavka autora je da je u prvom polugodištu VIII razreda nastava držana iz Psihologije a u drugom polugodištu iz Logike.

Psihologija i Logika su u školskoj 1930/31. i 1931/32. godini predavane zajedno u VII i u VIII razredu Gimnazije, verovatno po istom modelu kao u prethodnoj školskoj godini samo u dvostruko većem obimu.

32 Ono što donekle ublažava nevolje prilikom pronalaženja filozofskih tema i ideja u radu Gimnazije, tokom dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog veka, jesu i govori i članci njenih profesora koji su zabeleženi različitim prilikama. Detaljnije videti u autorovom članku. Ž. Kaluderović, „Autonomnost Novosadske gimnazije u kreiranju nastave filozofije u periodu od 1914. do 1941. godine”, u: *ARHE*, Edicija filozofske literature, *PROPAIDEIA*, TRADICIJA NASTAVE FILOZOFIJE VII, Novi Sad 2013, str. 51-52.

Školske 1932/33. godine učenicima je u VII razredu držana nastava iz Psihologije i Logike, dok im je u posljednjem razredu Gimnazije predstavljena samo Logika.

Naredne školske godine (1933/34.), jedina knjiga koja je bila upotrebljavana u nastavi je *Logika*, što navodi na zaključak da je adekvatan bio i sadržaj predavanja iz filozofskog predmeta u završnom razredu Gimnazije.

Logika i Osnovi psihologije su u VIII razredu u Novosadskoj gimnaziji školske 1934/35., 1935/36., 1936/37. i 1937/38. godine, činili sastavni deo nastave iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike. Autor smatra da je nastava bila organizovana slično kao i školske 1929/30. godine, samo da je ovoga puta prvo predavana Logika a potom Osnovi psihologije.

U poslednje tri školske godine (1938/39., 1939/40. i 1940/41.) došlo je do delimične izmene naziva korišćenih udžbenika iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u VIII razredu Gimnazije, pa su đaci tih godina, sasvim moguće, imali predavanja najpre iz Logike a zatim iz Psihologije.

Kako stoje stvari sa zastupljenošću u nastavi u Novosadskoj gimnaziji jedinog filozofskog predmeta? Filozofija je prema „Izveštaju Državne muške gimnazije u Novom Sadu” za školsku 1924/25. godinu, predavana 4 časa nedeljno, po dva časa u VII i VIII razredu.

I naredne školske 1925/26. godine predmet se, prema nepotpunim informacijama, zvao Filozofija, ali je predavan samo u VIII razredu Gimnazije, 2 časa nedeljno.

Sledeće tri školske godine (1926/27., 1927/28. i 1928/29.), nastava iz „Filosofije” tj. „Filozofije” i/ili „Filosofske propedeutike”³³ i dalje je održavana u poslednjem razredu Gimnazije sa po 2 časa nedeljno.

Školske 1929/30. godine predmet „Filosofska propedeutika” bio je zastupljen takođe u VIII razredu Gimnazije, kao što je i broj časova bio identičan kao u prethodne četiri školske godine, 2 časa nedeljno.

U delu „zlatnog perioda” uvođenja klasičnih odeljenja u Gimnaziju (školska 1930/31. i 1931/32. godina), i školsku godinu kasnije (1932/33.),

33 Postoji u „Izveštajima” za dvanaest školskih godina (1926/27., 1927/28., 1928/29., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. i 1939/40.) nepodudarnost u imenu jedinog filozofskog predmeta koji je predavan u Gimnaziji, koja je pominjana i na početnim stranicama ovog rada (u fusnoti broj 16). U „pregledu časova obilgatnih predmeta” za ove školske godine on je nazvan „Filosofska propedeutika”, dok je u rasporedu u kome se navodi šta je koji profesor tada predavao jednostavno navedeno „Filozofija” ili ređe „Filosofija”. Analiza „Izveštaja” za školsku 1930/31. godinu, donosi još „komplikovaniju” situaciju. U rasporedu časova piše „Filosofska propedeutika”, dok kod profesora koji su držali nastavu stoje različite informacije. Milan Jakovljević je te školske godine predavao „Filozofiju” a Kosta Nikolić, Petar Jakaša i Petar Zavrtnik „Filosofsku propedeutiku”.

broj časova iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike ponovo je bio 4 časa nedeljno, po dva časa u VII i VIII razredu.

Nekoliko narednih školskih godina (1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. i 1939/40.), broj časova iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u nastavi u Gimnaziji održavan je na ranijem nivou od 2 časa nedeljno predavanja u VIII razredu.

Konsultujući „Uputstvo učenicima Muške realne gimnazije Kralja Aleksandra I u Novom Sadu za školsku godinu 1940-41”, utvrđeno je da je Filozofska propedeutika, jednako kao i prethodnih sedam školskih godina, izlagana učenicima Gimnazije u VIII razredu, sasvim verovatno 2 časa nedeljno.

Udžbenici iz grupe filozofskih predmeta koji su u različitim kombinacijama, od kraja dvadesetih godina do početka Drugog svetskog rata, bili upotrebljavani u Novosadskoj gimnaziji su: B. Lorenc, *Psihologija* (školske 1929/30., 1930/31., 1931/32. i 1932/33. godine); B. Lorenc, *Osnovi psihologije* (školske 1934/35., 1935/36., 1936/37. i 1937/38. godine); B. Lorenc, *Psihologija za srednje škole* (školske 1939/40. i 1940/41. godine); Đ. Arnold, *Logika* (školske 1929/30. godine); Sv. Ristić, *Logika* (školske 1930/31. i 1931/32. godine); B. Marković, *Logika* (školske 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39., 1939/40. i 1940/41. godine); B. Marković, *Psihologija* (školske 1938/39. godine).

*

Tokom dvadeset tri razmatrane godine rada Novosadske gimnazije desile su se mnoge značajne stvari: promena državnog okvira u kome je egzistirala nakon Prvog svetskog rata,³⁴ odluka o podržavljenju škole, transformacija Gimnazije iz klasične u realnu, kratkotrajno vraćanje klasičnih odeljenja u sistem rada Gimnazije, pokušaj obnavljanja stare autonomne klasične Gimnazije pod vođstvom Patronata. Menjalo se ime Gimnazije, njeni planovi i programi, zakoni, propisi i uredbe, ali organizacija i izvedba nastave iz Filozofije *alias* Filozofske propedeutike³⁵ nije automatski i dosledno pratila sve ove mene.

34 Ove promene pratili su različiti problemi, kako organizacione i kadrovske, tako i materijalne i finansijske prirode. Stajić, recimo, navodi da je Srpska pravoslavna crkveno-školska opština novosadska, koja je punih sto godina finansirala Gimnaziju sa značajnim sredstvima, „kad se našla u svojoj državi, odmah je gledala kako bi se oslobodila svojih ranije preuzetih obaveza”. V. Stajić, *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949, str. 408.

35 Profesori ovog predmeta, koji se navode u devetnaest „Izveštaja” Gimnazije, bili su: Milan A. Jovanović, Petronije Slankamenac, Svetislav J. Marić, Stjepan Vuković, Kosta Nikolić, Marko Jakovljević, Svetislav Banica, Petar Zavrtnik, Milan Jakovljević, Petar A. Jakaša,

Nije jednostavno, ilustracije radi, uspostaviti bilo kakvu zakonitost posmatrajući godine u kojima je filozofski predmet u Gimnaziji imao najveću prisutnost u nastavi. Reč je o dva perioda, prvi od školske 1918/19. do 1924/25. godine (odnosno o tri istraživana „Izveštaja”), i drugi od školske 1930/31. do 1932/33. godine (takođe tri analizirana „Izveštaja”). Tokom ovih šest upoređivanih „Izveštaja” desile su se brojne organizacione, političke, socijalne i kadrovske promene, koje su ponekad dramatično uticale na kurikulum drugih predmeta u Gimnaziji. Iako je Gimnazija u tim godinama bivala privatna i državna, sa naglašenom religioznom pozadinom i bez nje, klasična i realna, realna sa klasičnim odeljenjima, imala u svom nazivu prefiks „muška” i bila bez njega, to nimalo nije uticalo na obim i raspored predavanja iz Filozofije tj. Filozofske propedeutike. Štaviše, to su godine kada je striktno filozofski predmet bio najzastupljeniji u nastavi (koja je bila održavana u dva razreda Gimnazije (VII i VIII) sa najvećim nedeljnim fondom časova (4)).³⁶

Jednako tako, nije moguće dokazati zašto je svih ostalih godina položaj Filozofije i/ili Filozofske propedeutike bio nezavidan, sa fondom od samo 2 časa nedeljno u poslednjem razredu Gimnazije.³⁷ Ovako mala prisutnost nastave iz „kraljice nauka”, u izrazito humanistički nastrojenoj koncepciji rada Gimnazije,³⁸ u najmanju ruku je nesrazmerna sa njenim vaspitnim i obrazovnim značajem. Većoj zastupljenosti Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u nastavi u Novosadskoj gimnaziji, nije pomagala ni činjenica da su neki od njenih direktora (npr. Branko Magarašević) bili vrsni klasični filolozi i solidno filozofski obrazovani ljudi.³⁹

Pavle M. Tvrković, Krešimir T. Georgijević, Mladen M. Leskovic, Ivan B. Medić, Miroslav L. Jerkov.

³⁶ U „Izveštaju” za školsku 1932/33. godinu, na primer, može se uočiti i snažan raskorak u tendenciji broja časova iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u poređenju sa onim iz Latinskog i Grčkog jezika. Dok je te školske godine broj časova iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike bio na svom maksimumu (4 časa nedeljno), dotle je broj časova iz Latinskog jezika drastično smanjen u odnosu na prethodnu školsku 1931/32. godinu (sa 32 časa na svoj minimum od 14 časova nedeljno). Još radikalnija situacija je sa nastavom iz Grčkog jezika u pomenutim godinama. Školske 1931/32. godine drugi klasični jezik predavan je 8 časova nedeljno, dok je naredne školske 1932/33. godine nastava iz ovog predmeta bila ukinuta.

³⁷ Dragoslav Đorđević citira Lemanovu (R. Lehmann) izjavu da se: „*Filozofija sa jednim ili dva časa nedeljno javlja kao tuđinac u nastavnom planu*”. D. P. Đorđević, *Filozofska nastava u srednjoj školi*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1930, str. 39.

³⁸ Koju dobro demonstrira raspodela nastavnih časova u školskoj 1936/37. godini, „*prema kojoj je humanističkoj grupi predmeta pripalo 128, a egzaktnoj grupi predmeta 77 i veštinama 30 časova*”. Grupa autora, *Novosadska gimnazija 1810-1985 nastanak i razvoj*, „Budućnost”, Novi Sad 1986, str. 164.

³⁹ Razlog nedovoljnog broja časova iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike nije ležao u (ne)sklonosti direktora Gimnazije, već u planovima i programima čije donošenje je bilo u

Nastava iz Filozofije i/ili Filozofske propedeutike u Novosadskoj gimnaziji, konačno, imala je osobeni ritam evolucije, a njeno oblikovanje, mimo svih izmena imena ovog predmeta i dilema oko njega, broja časova i razreda u kojima je predavan, redosleda ili samostalnog izlaganja Logike i Psihologije,⁴⁰ petnaest različitih profesora i najmanje sedam korišćenih udžbenika u nastavi, nije se podudaralo odnosno retko je koincidiralo sa navedenim i primenjenim rešenjima i odlukama.

LITERATURA

- B., *Ujedinjena srednja škola, Branik*, Novi Sad 18. febr./1. mart, 1892, br. 20.
 Grupa autora, *Novosadska gimnazija 1810-1985*, „Budućnost”, Novi Sad 1986.
 Dorđević, D. P., *Filozofska nastava u srednjoj školi*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1930.
 Kaluđerović, Ž., „Autonomnost Novosadske gimnazije u kreiranju nastave filozofije u XIX i početkom XX veka”, u: *ARHE*, Edicija filozofske literature, *PROPAIDEIA*, TRADICIJA NASTAVE FILOZOFIJE I, Novi Sad 2008.
 Kaluđerović, Ž., „Autonomnost Novosadske gimnazije u kreiranju nastave filozofije u periodu od 1914. do 1941. godine”, u: *ARHE*, Edicija filozofske literature, *PROPAIDEIA*, TRADICIJA NASTAVE FILOZOFIJE VII, Novi Sad 2013.
 Komlósi S., (szerkesztette), *Neveléstörténet*, Tankönyvkiadó 1977.
Nastavni plan i program učiteljskih škola, Drž. štamp. Kralj. S.H.S., Beograd 1919.
 Nikić, F., *Nekoliko pitanja iz naše prosvetne i školske politike u Vojvodini*, Novi Sad 1929.
 Potkonjak, N., *Obrazovanje učitelja u Srbia*, Učit. fak. u Užicu, Beograd-Užice 2006.
Privremeni Nastavni plan i programi za više razrede realnih gimnazija u Kraljevini Srbia, Hrvata i Slovenaca, Državna štamparija Kraljevine Srbia, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1927.

isključivoj nadležnosti stručnog organa Ministarstva prosvete.

40 Prilikom analize dostupnih „Izveštaja” Novosadske gimnazije autor je utvrdio niz varijacija u izlaganju Logike i Psihologije odnosno Osnova psihologije, koje, možda zbog oskudne dokumentacije, nije moguće argumentovano objasniti. U dva „Izveštaja” redosled je takav da je đacima Gimnazije najpre izlagana Logika (u VII razredu) a potom Psihologija (u VIII razredu). U sedam „Izveštaja” Logika i Osnovi psihologije odnosno Psihologija predavani su u VIII razredu Gimnazije, verovatno Logika u prvom polugodištu a Osnovi psihologije odnosno Psihologija u drugom polugodištu. Nema valjanih dokaza zašto se redosled u međuvremenu obrće, pa u jednom „Izveštaju”, na tragu spiska korišćenih udžbenika u VIII razredu Gimnazije, prvo stoji Psihologija a zatim Logika. U dva „Izveštaja”, Psihologija i Logika zastupljene su u oba završna razreda Gimnazije, sasvim moguće po istom redosledu: najpre Psihologija a nakon nje Logika. U jednom „Izveštaju” navodi se da je učenicima u VII razredu Gimnazije držana nastava iz Psihologije i Logike, dok je u VIII razredu nastava bila samo iz Logike. Na kraju, u jednom „Izveštaju” piše da je Logika jedina filozofska disciplina koja je predavana u VIII razredu Gimnazije.

Programi i metodska uputstva za rad u srednjim školama, Drž. štamp. Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1936.

Pušibrk, V., *Postanak i razvitak Srpske pravoslavne velike gimnazije u Novom Sadu*, Novi Sad 1896.

Srednjoškolski zbornik II, Štamparija „Sv. Sava“, Beograd 1920.

Stajić, V., *Srpska pravoslavna velika gimnazija u Novom Sadu*, Matica srpska, Novi Sad 1949.

„Uputstvo učenicima Muške realne gimnazije Kralja Aleksandra I u Novom Sadu za školsku godinu 1940-41“, Štamparija Braće Grujića, Novi Sad 1940.

U radu su korišćeni „Izveštaji“ Novosadske gimnazije za sledeće školske godine: 1914/15., 1915/16., 1916/17., 1917/18., 1918/19., 1919/20., 1924/25., 1925/26., 1926/27., 1927/28., 1928/29., 1929/30., 1930/31., 1931/32., 1932/33., 1933/34., 1934/35., 1935/36., 1936/37., 1937/38., 1938/39. i 1939/40.

ŽELJKO KALUĐEROVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

ANALYSIS OF REPRESENTATION OF PHILOSOPHY SUBJECTS AND TOPICS IN THE “REPORTS” OF NOVI SAD GRAMMAR SCHOOL IN THE PERIOD 1918-1941

Abstract: The author’s research of the representation of philosophy subjects and topics in the “Reports” of Novi Sad Grammar School starts from the “Report” for the school year 1918/19 and ends with the “Guidelines to pupils of The State Male Practical High School of King Aleksandar I in Novi Sad for the academic year 1940-41”. The author concluded that this 23-year long period can be divided into two mutually temporally disjointed segments. The first period consists of two segments (the first one, from the academic year 1918/19 until 1924/25, and the second, from the academic year 1930/31 until 1932/33). During these academic years, Philosophy and/or Philosophical Propaedeutics (Logics and Psychology) was mostly present in the class teaching of the Grammar School (taught in the final two grades (VII and VIII), with 4 teaching hours per week). The second time period is also segmented (from the academic year 1925/26 until 1929/30, and from the academic year 1933/34 to 1940/41). The status of Philosophy and/or Philosophical Propaedeutics (Logics and Psychology i.e. Basics of Psychology) in this period was more unenviable than in the previous period, with a load of only 2 teaching hours per week in the VIII grade of Grammar School. Philosophical topics and literature were represented in the Grammar School also through curricula of classical languages. The Latin language course included the study and translation of manuscripts of the great orator and

Roman eclectic Cicero (*De imp. Gn. Pomp., In Catilinam Oratio, Pro Archia poeta oratio, De senectute, Laelius de amicitia, De amic.*), works of the famous later Roman Stoic Seneca (*De divitiibus*), as well as translated unnamed Socrates' sayings. As for the teachings of the Greek language, the works of Homer (*Iliad, Odyssey*), Herodotus (*History*), Xenophon (*Memorabilia, Cyropaedia*), Sophocles (*Antigone*) and the parts of Plato's *Apology* were read and interpreted. For more than two decades of Novi Sad Grammar School work that is studied, many important events had occurred, however the organization and execution of the class teaching of the only philosophical subject did not automatically and consistently follow all of these changes. Moreover, the teaching of Philosophy and/or Philosophical Propaedeutics in Novi Sad Grammar School had a particular rhythm of evolution, and its design, beyond all the qualitative and quantitative changes, did not match at all, or in other words rarely coincided with predicted and applied solutions and decisions.

Keywords: Novi Sad Grammar School, "Reports", analysis, representation, philosophy subjects, philosophy topics

Primljeno: 27.8.2015.

Prihvaćeno: 02.11.2015.